

Hikmet Yurdu, Yıl: 3, C:3, S: 6, Temmuz-Aralık 2010, ss. 317 - 334

Hegel'in Mantık Anlayışı*

John W. Burbidge

Çev.: Mustafa Solmaz

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
Yüksek Lisans Öğrencisi

Hegel'in *Mantık Bilimi* adında iki kitabı vardır, fakat ikisi de normalde mantık metni olarak hizmet veren şeye benzemez. Sembol ve kurallarla başlamak yerine, "varlık", "yokluk" ve "oluş" tan söz ederler. Dolayısıyla biçimsel çıkarım yapıları, "Kavrayış İlkesi" olarak adlandırılan üçüncü ve son kısımda tam olarak kendini gösterir. Beklenti ve gerçeklik arasındaki bu uyumsuzluktan ötürü birçok yorumcu bu iki çalışmanın başlığındaki "mantık" terimine aldırılmazlar ve içeriklerini metafizikle ilgili olarak, ya da Kantçı düşünce yapısına sahipseler, aşkın kategoriler sistemiyle ilgili olarak tartışırlar. Ancak Hegel bunları geleneksel bilim dalı başlığı altına koyduğunda ciddi görünüyordu. Felsefi Bilimler Ansiklopedisi'sinin birinci kısmını oluşturan iki sürümden küçük olanı, eserin 1827 ve 1830'daki izleyen iki baskısı sayesinde gelişmeye devam etmiştir. Geniş olan sürüm ise 1831'de Hegel öldüğünde kapsamlıca gözden geçirilmekteydi. O halde sorulacak soru şudur: Hegel "mantık"la ne kastetmekteydi? ' Bu soruyu yanıtlama doğrultusunda ilk ipucu, yaşadığı dönemin biçimsel mantığını oluşturan, geleneksel kategorik kıyas, tümevarım ve analogi, farazi ve ayırıcı çıkarım hakkında söylemiş olduğu şeyde bulunabilir. Bölüm, ilgili temel öge türleri [(şimdi önermesel işlevler diye adlandırılan) genel kavramlar ve tikeller (ya da tekil başvuru nesnelere) yanında bu tür terimleri daha karmaşık birimler içinde birleştiren yargılar (ya da önermeler)] hakkında bir tartışmayla başlar.

Bu formların incelenmesi, daha geniş olan *Mantık Bilimi*'nin son cildinin ilk üçte birini oluşturur. Yargı ve çıkarımın çeşitli tipleri art arda

* *The Cambridge Companion to Hegel*, 86-101, ed. Frederic C. Beiser, Indiana University, 1993.

tartışma konusu haline gelir. Yalnızca onların yapısı ve geçerliliği değil, fakat aynı zamanda onların sınırları da tanımlanır. Her bir durumda Hegel, böylelikle açığa vurulan – çeşitli varsayımlarda kullanılan zorlamaları ve geçerli silolojizm yapmak için gerekli olan sonuçları, formun bütünüyle kanıtlayamadığını öne sürer. Bu sınırlamalar, onların yargılamalarının ve silolojizmlerinin daha fazla çeşidi olarak sonuçlanan doğrulayıcılarını anımsatır. Hegel bu tarzda çeşitli mantıksal formlar 'geliştirir'. Onlar bir listeye bağlı olarak basitçe sunulmamaktadır; daha ziyade, birisi ilerisine, eskinin yetersizliğini düzeltmek için niyetlenmiş daha sonrakine öncülük eder¹.

Mantık Bilimi'nin bu bölümünde, o vakitler Hegel daha ziyade çeşitli mantıksal yargı ve çıkarımların çeşitlerini, onların sınırlarını, temellerini gösteren formel bir mantığın felsefesi gibi bir şeyi yazıyordu. Mantık, onun için, basit şekilde geçerli silolojizmin soyut bir formu değil, daha çok hem formları üreten hem de onların ötesine geçen akıl yürütme işlemidir. O akıl yürütme hakkındaki akıl yürütmedir. Ya da Hegel'in kendisinin söylediği gibi, o kendisi hakkında düşünen düşüncedir.

Mantık, kendi işleyişleri hakkında düşünen tek disiplin olduğu için, o felsefe için uygun başlangıç noktasını sağlar. Başka bütün düşünümsel disiplinler doğada, toplumda, bireysel insanda verilmiş olan bir şeyle başlar ve sonra şeylerin neden öyle olduklarını açıklayan nihai prensiplere ulaşmayı sağlamak için düşünceyi kullanır. Onların tümü düşünceyi kendinde-kanıt bir şey olarak varsayarlar. Mantık yalnızca düşünmenin kendisinin çalıştığı tarzı incelemek için düşünmeyi kullanır: Onun terimden terime nasıl hareket ettiği, onun öznel konusundaki özsel olan şeyi nasıl saptadığı, kavramları kendi bileşen parçalarında nasıl analiz ettiği.

Birisi, Hegel'in düşünce kalıpları analizinin daha derinine daldığında, çoğu insanın asla farkında olmadığı böyle temel ve ilk olan çıka-

¹ In *On Hegel's Logic: Fragments of a Commentary* (Atlantic Highlands, N.J.: Humanities, 1981, pp 125-192), I suggest that Hegel's analysis could also be applied to the terms and formulae of modern symbolic logic, to the benefit of both sides.

rımsal hareketleri onun tanımladığını ve geliştirdiğini bulur. Hegel'in çok küçük ve önemsiz bir detayı açıkladığı yerde, yorumcular onun mistik ve derin – ya da sıklıkla saçma ve sonu olmayan bir şey hakkında konuştuğunu varsayarlar. Çok az insan mantıksal akıl yürütmede düşünmenin aslında çalıştığı tarzdaki en ince ayrıntısına kadar çözmek için hazırlıklıdır.

Modern sembolik mantığın iki babası Frege ve Russell, Hegel'in bu projesine meydan okumaya giriştiler. Frege, geçerli çıkarımın formalarının tanımlanmasında, düşünce ediminde içerilmiş "Psikolojizm"den sakınmak istedi ve Russell mantıksal terimler ve varsayımların kendilerine gönderimde bulduklarında – düşünce kendi hakkında düşündüğünde ortaya çıkan çelişkilerin yüzünden tipler teorisini geliştirdi.

I. Psikolojizm Üzerine Frege

"Psikolojizm" açıkçası Frege tarafından tanımlanmaz. Onun, insanların gerçekten düşünme tarzını cezp etmesiyle mantıksal geçerliliğin standartlarını doğrulamaya uğraşan herhangi bir teoriyi kastettiği görünür. Ampirik gerçekliğin olumsuzluğu evrensel bir mantık kuramaz.

Bu tür olumsuzluktan kaçınmak ve geçerli çıkarım formlarını doğrulamak için Frege, bütün mantığa temel referans yapar. Herhangi bir önermedeki öncelikli terim, doğrudan, dünyadaki bir şeye gönderimde bulunur; İkinci terim o şeyin bir tanımıdır. Önerme bütünüyle şeylerin durumlarına atıfta bulunur ve doğru ya da yanlış olabilir. Genel kelimeler ya da kavramlar, bu şekildeki sınıflamalarda gönderimde bulunmuş şeylerin gruplarını toplarlar.

Kelimeler, ama yine de, asla gönderimde ya da tanımlamada bulunmazlar; insanlar kelimeler aracılığıyla böyle yaparlar. Ve bu hareketler kaçınılmaz olarak psikolojiktir. Ne doğrudan gönderimin hareketidir ve ne de doğrudandır. O her zaman gönderimde bulunmuş şeyin çevresinden dışına çıkarımının, ayrımının bazı ölçülerini içerir. Bu özellikle genel kelimeler ve kavramlar için doğrudur. Terimleri nasıl kullandığımızı inceleyelim.

Bir kedi bir köpek ile aynı değildir. Çok küçük bir çocuk için, "köpek" belki her ikisini özdeşleştirmeye yarar, fakat kısa bir süre sonra farklı kelimeler tarafından dışa vurulması gereken bir fark olduğunu öğrenir. Bu belirli fark anlamı, hayal edilemeyen şeyler için kelimeler kullanmaya ulaşmamız için gelişir ve yayılır. Örneğin, "dolardaki poundların değişim oranı" ve "Birleşik Krallık ve Birleşmiş milletler arasındaki ticari denge" arasında ayırım yaparız. Bu yüzden, kelimeleri kullanmamız yeni genel sınıflamaların gösterimi tarafından değil, fakat özel bir ayırımı fark etmekle, genel bir terimin alanını sınırlamayla artılır.

Bu yüzden, kelimeler aracılığıyla dışa vurulmuş kavramlar, sadece dünyaya referansla değil fakat aynı zamanda bir terimi başkasından ayıran farklılıklar aracılığıyla tanımlanır. Daha anlaşılması güç kavram, daha çok derecede ayırımdır. Farklılıklar, ama yine de, basitçe gönderimde bulunduğumuz şeyler değildir; onlar doğrudan görülen ya da işitilen değildir. Onlar düşünülmüş olmalıdır: onlar bir karşılaştırma hareketinden kaynaklanırlar.

Bu yüzden Hegel "düşünce" hakkında konuştuğu zaman olumsal psikolojik süreçle ilişkili değildir. Hegel, düşüncenin terimlerin anlamlarındaki kalıtsal farklılığı göz önüne aldığı tarz hakkında konuşuyor ve kaçınılmaz olarak sonrakinden onları çekip alıyor. Bir düşünce diğerini dolaylıdır. Çıkarımın ilişkisi ve dolayımı değişen psikolojik bağlantılara dayanmaz, fakat var olan düşüncenin farklılaştırılmış içeriğine dayanır.

Bazen orijinal kavramda bir sınırlama fark ederiz ve onu aşarız. Örneğin "Biraz" "bütün" ile aynı olmadığı için, "başkası"nın düşüncesi-ne öncülük eder. Başka zamanlar düşünce, basitçe farklı olmayan, fakat geniş bir alanı paylaşan karşıtlıkları gösteren ('madde' ve 'form' gibi) iki kavramın altına uzanan temel bir benzerlik fark eder. Yine de başka zamanlar düşünce, genel bir kavram alır ve onun belirli içeriklerini – kavramın uygun bir şekilde tanımlanması durumunda onun bütünüyle ayırt edilme ihtiyacı duyan anlamının parçalarını adlandırır.

Ayırt edilmiş belirlenimler, düşüncenin, kavramdan kavrama olumsal psikolojik sürece bağlı olmayacak şekilde hareket etmesini olanaklı kılar. Bu hareket toplumsal olarak keşfedilmiş ve geliştirilmiş olan ayrımların sonucudur ve insan ırkı genel olarak, doğal ve sosyal çevreyle etkileşime geçmektedir.

Bir kavramdan başkasına hareket etmenin bu mantıksal süreçlerinin bazılarını, Hegel, "Oluş", "Değişim", "İtme ve Çekme" ve *Mantık Bilimi*'nin ilk kitabının "Varlık Doktrini"indeki "İlişki" kavramlarıyla özdeşleştirir.

Frege'nin psikolojizm üzerine saldırısı, o zaman, psikolojik icraatı cezbeden onun kendisinin ince, zarif çekiciliğini göze almada başarısız olur. Yalnızca gönderimde bulunma edimini cezp etmesiyle, o, mantıksal düşüncenin ayırt edici bir önemini kaçıır. Oysaki Hegel, her iki işleyişi de cezp eder; onlar çıkarımların geçerliliği ve evrenselliğinin zeminine oturan insan düşüncesi için böyle temeldirler. Onun bu şekildeki mantık analizi, Frege'nin soyut formalizm fikrinden daha eksiksiz-gidiştir.

II. Russell'in kendine-gönderim anlayışı

Russell düşüncenin kendi hakkında düşünmeye sahip olmasının meşruluğuna - kendine-gönderimine meydan okudu. Kendi kendilerine gönderimde bulunan örnek cümleler (örneğin birisinin şimdi uzandığı yeri söylemesi) sakınılması gereken çelişkilere öncülük eder. Bu yüzden Russell hiçbir mantıksal dışa vurumun kendisine dahi gönderimde bulunamayacağını emreden bir tipler teorisine atlar. Her şey hakkında konuşmak onun öznel-maddesindeki kendisini içermek zorunda olacağı için, böyle konuşmanın hiçbir yolu bulunmamaktadır.

(Bahsedilen) paradoksa yönelik bu çözümler birlikte problem, onun kendi kuralını çiğnemesidir. Tipler teorisi tüm mantıksal dışavurumlara başvurur. Onun kendisi mantıksal bir dışavurum olduğu için kendinde - gönderim üzerindeki engeli çiğner.

Russell'ın kendi tezi için akıl yürütmesi, mantıksal düşünme süreçlerinin ilerlediği yolu aydınlatması açısından bilgi vericidir. Kendinde

– gönderimin bazı edimleri paradoksa öncülük eder. Çelişkiler sürekli olarak düşünülemez için, mantık, o problem için bir çözüm önerir. Russell'ın yanıtından beklenen, yasal olmayan kendinde – gönderimin tüm hareketlerinin açıklanmasıdır.

Ancak argümanın hiçbir surette bunu başarması beklenmiyor ise, kendinde – gönderimsel ifadelerin ilkinin düşünülmesi için biraz uğraş yapılmak zorundadır. En azından, onlar koşullu önermeler olarak bir geçiş ve geçici meşruluğa sahiptirler. Başka bir deyişle, onlara, davanın bütünüyle dışında karar veren çözüm olmasına rağmen, onlar bazı mantıksal statülere sahiptirler. Argüman kendi sonucunu çiğner.

Russell'ın argümanının örneği başka bir yerde bulunabilir. Bir düşünce kendisine başvurabilir. Kendinde – gönderim edimi bir uyumsuzluğu (incongruity) açığa çıkartır. Onun işleyişi söylediğiyle çatışır hale gelir. Herhangi bir paradoks çözüm istediği için problemlerin neler olduğunu saptar, onların niçin ortaya çıktığını açıklar, onlarla yeterli bir şekilde nasıl uğraştığımızı öne süreriz. Meşru bir çözüm, orijinal paradoks gibi herhangi bir şeyin meşruluğunu ihmal eden keyfi bir teoriye atlamaz, fakat karşıtlıklar zemininde – onun niçin ilk yerde ortaya çıktığını – araştırır ve bu yüzden maddenin kalbini elde eder: Böyle düşünceleri düşünmedeki içerilmiş merkezi, özsel bir özdür².

Bu, Hegel'in *Mantık Bilimi* 'nin ikinci kitabındaki analiz ettiği düşünme sürecidir. "Öz Doktrini". Özdeşleştirme ve farklılaştırma aracılığıyla neyin özsel olduğuna erişme uğraşı karşıtlıklara öncülük eder. Bu paradoksların ne mutlak olarak ihmal edilmesine ne de karşı konulmaz kalmasına müsaade edilir. Onlar çökerler ('üzerine kurulmuş olan zeminde düşmek için), düşüncenin sorumluluğundan onların niçin ilk yerde ortaya çıktıklarını açıklayan aklı keşfetmek ve anlaşmazlıklar için uygun olan yeni çözümler göstermesi beklenir.

Russell'ın tipler teorisi, onun kendi içeriğini gizleyen bir çeşit akıl yürütmeyi kullanması için kendisinin yeterli ölçüde kendinde-

² For those knowledgeable about Hegelian terminology, I am here talking about *der Sache selbst*.

düşünümsel olmadığını gösterir. Yalnızca, kendi akıl yürütmesi hakkında düşünen kendinde – bilinçliliğin bir düşüncesi, onun kaçınılmaz olarak böyle anomaliler içine düşmemesi için bütünüyle kanıtlanmayı umabilir.

III. Anlama, Diyalektik ve Spekülasyon

Hegel için düşünce onun anlama, diyalektik akıl (yürütme) ve spekülasyon olarak adlandırdığı üç farklı işleyişi gerektirir. Anladığımız zaman, onun doğru olarak kullanabilmesi için anlamını kuran bir kavramı belirleriz ya da tanımlarız. Diyalektik akıl yürütme, ima ettiği şeye yani sınırın ötesine uzanan karşıt kavrama onun karşıtı ya da karşılığı olana sürdürülerek anlama yetisiyle tanımlanan bir sınıra karşılık gelen düşüncenin hareketidir. Spekülasyon düşünme, kurulmuş orijinal kavramdan karşıtına hareketin bütünü üzerine düşünür ve iki karşıtlığın tek bir karmaşık düşüncede nasıl uyumlu olduğunu açıklayacak bir zeminde, genel bir perspektif tesis eder.

Bu mantıksal işleyişleri ayırt edici biçimde Hegelci düşünmek cezbedicidir. Fakat onlar başka bir yerde bulunabilirler. İlk, anlama kavramsal analizin – kavramları elde etmenin ve onların uygun bir şekilde tanımlanmış kullanımlarının işlemidir. İkinci olarak Carnap ve Ryle, kategori terimleri tartışmalarında karşıtların ortak bir perspektif paylaştıkları, çelişki olana değil, karşıtına atıfta bulunan bir terimin olumsuzlanması şeklinde tespit eder. Platon'un çoğu diyalogunda da, bir tanımlamanın tam ve eksiksiz değerlendirmesi, orijinalde kastedilenin karşıtını doğurur³. Üçüncü olarak, teori yapısı açıklamalar ya da zeminler geliştirerek, içerilen tüm veçhelerde kendini gösteren paradokslara ve anomalilere karşılık verir.

Ne var ki sıradan düşünümde bu işlemler bağımsız olarak çalışır. Bir kez anlama terimlerini kurduğunda, düşünmeyi durdurur ve sadece yapılmış ayrımları tutar. Platon'un diyaloglarındaki paradokslar nihai olarak çözülmeyen ve modern kategoriler teorisi sadece paradoksları gide-

³ The best scholarly debate follows a similar tack, following through the implications of a position consistently to show that it leads to the opposite of what was intended.

ren bir tarzdır. Anlama yetisinin denetiminden ve içsel sınırlamaların sonucu olarak gelişen aykırılıkların farkında oluştan kopuk teori yapısı, salt fantezi halini alır ve realiteyle bağını kaybeder.

Hegel için, rasyonel düşünme, düşünmenin tek bir karmaşık sürecinde üç işleyişin tümünün entegrasyonunu içerir. Anlama yetisi tarafından kurulmuş bir kategori, kendinde diyalektik bir geçişte karşıtını düşünmeye neden olur; o zaman düşünce onun özsel dinamiğini saptamak için bütün gelişme üzerinde düşünür ve onu daha genel bir bağlam içine koyar. Fakat süreç orada durmaz. Spekülatif düşünümün sonucu karmaşık düşünce olduğu için bileşenleri anlama yetisi tarafından kurulmuş olması ve iç diyalektik bağlantılarının tanımlanmış olması gerekir. Bu bir kez yapıldığında, karmaşıklık anlama yetisinin tekrar belirlemesi ve kurması gereken tekil bir terimin içine çöker. Eğer anlama yetisi diyalektik akıl yürütmeye götürüyorsa ve diyalektik akıl yürütmenin paradoksları spekülatif çözümleme gerektiriyorsa, spekülasyonun sentezlerinin kendileri düşüncede kesin bir şekilde anlaşılmalı ve kurulmuş olması gerekir. Akıl yürütme farklı işleyişlerinin birisinden diğerine hareket eden düşünme sürecidir. Bütünüyle tam olabilmek için farklılıklarının çeşitliliğinin ve bağlantılarının bütünlüğünün ikisini de gerektirir. Onların farklılıklarını özdeşlikleriyle karmaşık, fakat kapsamlı bir kalıpta birleştirir.

IV. Mantık Transandantal mıdır?

Mantıksal akıl yürütmenin sonucu, demek ki kurulmuş bir kategoriler serisidir: Varlık, oluş, birlik, çokluk, öz, var oluş, neden, etki, evrensellik, mekanizm ve yaşamdır. Bu kategoriler düşünce ilerlemesinin kaçınılmaz yolu olduğu için, sahip olduğumuz dünyanın kavramlarını kalıba sokarlar. Hegel'in mantığını, on iki kategoriye seksende-bir veya daha fazlasına genişleterek Kant'ın transandantal analitiğinin işlenmesi olarak görmek cezbedicidir. Onun kavramları duyarlık tarafından sunulmuş maddeye dayatılan formlardır.

O sadece kategoriler değildir, bununla birlikte dünyayı düşünmemizi şekillendirir. O, aynı zamanda, kavramların bağlantıya geçirildiği tarzlardır: bir kavramın başka bir kavram tarafından nasıl ima edildiğidir,

bir ikinci kategorinin paradoksal ilişkilerin kendisinden önceki kategorilerde nasıl üstü örtük olarak var olduğunu açıklanmıştır; bir üçüncüsünün daha genel bir şeyin nasıl daha-belirli tanımı olduğudur. Bu kavramsal bağlantılar formel kategoriler kadar önemlidir. Mantık, Kantçı anlamda transandantal ise kategorik sınıflamalar yanında dinamik bağlantılar da devrededir.

Ancak Mantık Bilimi'ni gerçek dünyadan ayrılmış, özgür ve bağımsız "ben" (self) tarafından ona uygulanmış saf düşüncenin alanı olarak görmek yanıltıcıdır. Hegel, kendini düşünmenin, başka kendiliklerle ve doğayla etkileşime geçen, dünyanın parçası olduğuna dikkat çeker. Sahip olduğu düşünceler Platonik cennetin bir çeşidinden beliren saf formlar değildir, fakat dünyanın yüzyıllar boyunca biriktirdiği ve nihai doğrunun ve gerçeğin ne olduğunun duyumuna sahip olan dünya deneyiminin damıtılmış özüdür⁴. Hegel'in "tin" olarak adlandırdığı öz bilinçli ve dinamik yaşamın bu bütün alanı ve saf düşüncenin mantığı sadece deneyimin bütün olumsuzluklarından ve durumun özelliklerinden bütünüyle ayrılmış, o yaşamın soyut bir anıdır. O, evreni nitelendiren tayin edilmiş belirlenimli farkların nasıl birbirleriyle bağıntılı olduklarını keşfeder.

Dünyanın, aslında, bütün işleyişinin özsel yapısı olduğu için – ki şimdi öz bilinçli yapmıştır mantık dünyanın hakikatidir ve metafizik olarak adlandırılır. Bu aynı zamanda mantığın statik ve formel olmadığını da açıklar: çünkü o tüm varoluşu karakterize eden hayat ve enerjiyi açık hale getirir. Yani onu olduğu gibi bütünüyle kapsar.

O, soyutlama olarak kendisinin farkında olduğu için, onun saf formlarının içermediği tarih ve doğada olumsuzluklar olacağını bekleyebilir ve kendi farklılık duyumuyla birlikte onlarda kendini göstermeye hazır olmalıdır. Olumsuzlığa bu açıklık gerçekten kapsamlı varlığın gerekli bir şartıdır. Sonuç olarak, mantık olumsuzluk alanında zorunlu ve sistematik olanı saptayan, tarih ve doğa felsefeleri için temel sağlar.

⁴ Hegel makes this point, but not in the *Science of Logic* itself. It is the theme of his *Phenomenology of Spirit*, which he wrote as an introduction to pure philosophy.

V. İki Mantık

Hegel'in mantığındaki dinamiğin doğasını gözden geçirmek için yorumcuların eğilimi, *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi'nin* ilk bölümünü, daha kısa olan Mantık Bilimini tercihlerinden gelir. Bu eser konferanslarda sözlü olarak geliştirilmiş olan bir tezler serisi olarak yazılmıştır⁵. Hegel'in kendisi de yazılmış açıklamalarını ara sıra ekledi. Hegel'in editörleri, onun yıllarca verdiği mantık üzerine derslerinde tutulan öğrenci notlarını topladılar ve ilintili paragraflara eklediler. Sonuç, her biri uzatılmış bir meditasyon için temel olabilecek durgunluklar silsilesidir. Bu yüzden dinamiği kaybolmuştur.

Hegel'in kendisi de bu eserin düşüncenin bütün ilerlemesini göstermeyeceğini farkındaydı. O, zaten daha geniş Mantık Bilimi'nin üç cildini hazırlamıştı. Orada düşüncenin hareketini göstermek için uğraştı: anomalilerle sonuçlanan belli bir kavramı ve her paradoksun çözümlemesini belirlediğimizde ne olur?. Saf düşüncenin bu gösterimi okumayı zorlaştırır. Çünkü eklenmiş açıklamalar dışında imajlarla, örneklerle, benzetmelerle bu gösterim yürümez. O, belirli kavramları kendi saflıklarında, yani tanımlarını ve onların kavramsal anlamını düşünmeye odaklanır. Sonuç olarak, o oldukça soyuttur.

Buna ek olarak, okumada paragrafın belli başlı bir noktayı kurduğunu, içerdiği şeyi ayrıntısıyla açıkladığını varsaymaya eğilimliyken oysaki Hegel'in paragrafları sıklıkla bir hareketi tarif eder; Onlar başladığı yerden oldukça farklı bir yerde sonuçlanır. Onlar başka bir şey için diyalektik geçişi tekrarlar.

Daha geniş olan Mantık'ı okumada ustalaşmak için saf kavramlar üzerine düşünmek disipline sokar. Kullandığı mantıksal terimlere ve onların mantığın kendi içinde nasıl tanımlanmış olduklarına aşina olmaya yardımcı olur. Fakat daha geniş olan Mantık Bilimi, Hegel'in konferansla-

⁵ See the three prefaces to the *Encyclopedia*, only now published in English in the edition of *The Encyclopedia Logic*, translated by T.F. Geraets, H.S. Harris, and W.A. Suchting (Indianapolis: Hackett, 1991).

rına yardımcı olmak için basılmış bir el kitabı değildir, onun mantık anlayışının en gelişmiş formunu sunmaktadır.

VI. Varlığın Diyalektiği

Hegel için mantık, kendini düşünen düşüncedir. Yani, onun farklı parçalarını ve ilişkilendirildiği tarzları saptamak için, düşünmenin ilerlemesi hakkında düşünmeliyiz. Bir nedensel psikolojik dinamiğe değil fakat daha ziyade evrensel ve bağlayıcı olan, çoğu düşünceli insanın paylaştığı düşünce türlerine ilgi duymaktayız. Mantık bu en temel zihinsel işlemleri açıklar.

Bahsedilen şey hemen bütünüyle yapılamaz. İlerlemek için en duyarlı tarz, düşünmenin en temel karakterlerine bakmaktır ve sonra, bizim yalnızca tartışılmış yeni varlık parçasını doğrulamak için zaten tartışmakta olanın ne olduğunu anlamaya ihtiyacımız olduğu için, düzenli bir tarzdaki karışıklıklarda inşa edilmelidir.

Bu programla birlikte ilk problem, onu üstlenen düşünsel disiplinin bizzat kendisinin düşünce olmasıdır. O, sonunda özdeşleştirilmesi ya da farklılaştırılması gereken özelliklerin, belirleyici niteliklerin bütün gücünü kullanır. En erken ve basit terimler hakkındaki konuşmada, onları belki negatif olarak kullanıyor olmamıza rağmen ("hakkında düşündüğümüz şeyin refleksiyon olmadığı... farklılaştırılmamış olduğu "ve benzeri), daha sonra tanımlanmış olmaları için teknik terimler kullanacağız. Hakkındaki konuştuğumuz karmaşık tarzdan, konuşmakta olduğumuz şeyin basitliğini ayırmak zorunda olacağız.

İkinci problem, bütün düşüncenin en temel-öneminin ne olduğuna karar veriyor. Düşünce, aklımızdaki kurulmuş, belirlenmiş şeylerin bir ilerlemesidir. Bu yüzden, bütünüyle belirsiz bir şeyden başlamalıyız (daha ziyade, düşünmeliyiz)⁶. Hangi özel düşünce bu gerekliliği tatmin eder? Hegel, onu "varlık=(var olmanın)" (onu bir isim olarak vurgulamaktan ziyade, "olmak"ın masterını kullanabiliriz)'in basit bir düşüncesi olarak önerir. (Bahsedilen) düşünce, yerlerin tümünde kullanılabilir. O irrasyo-

⁶ Note the negative definition.

nel numaralarla, hayal ürünleriyle birlikte ve hatta elma ağaçları, ilginç oranlar, ve Marksist teorilerle gibi dış-ve-dış çelişkiler (bu çelişki düşünülebilir değildir) kullanılabilmesi için, onun kullanıldığı bağlamı sınırlandırmaz. Onun kendi aitliğine alındığında, "Varlık" bütünüyle belirsizdir, ancak o kesinlikle düşünülebilen bir şeydir.

"Yokluk"un faturayı eşit şekilde iyice dolduracağı görülmelidir. Fakat yokluk, kişisel olarak, seçilmiş olan tarafından belirlenmiş bir duyudur. O, uzlaşmış olan bir şeydir, dolaylı değil ve bu yüzden bütünüyle belirsiz değildir. Ama yine de, Hegel, onun saflığında "Varlık" a gerçekten odaklandığımız zaman-herhangi bir bağlamın parçasına-yokluk hakkında düşündüğümüzü realize edeceğimizi gösterir. Herhangi bir belirlenim olmadan, düşünmek için orada hiçbir şey bulunmamaktadır.

Bu yüzden "Yokluk" kavramında ikinci bir yere bakmaya ihtiyacımız var. O bütünüyle "Varlık" gibi belirlenimsizdir. Dahası, hakkında düşünüyor olduğumuz bir şeydir. Başka deyişle, onun tanımını, başladığımız kavramdan farklı değildir. Düşüncedeki kurulmuş "Yokluk" u elde etme bizi yeniden "Varlık" a indirir.

Bunun tümü neşeli başlangıçtır, fakat yine de gitmekte olan hakkında muhteşem bir şey bulunmaktadır. "Varlık" ı düşünme, "Yokluk" u ve kötüyü düşünme olarak aynı görünmektedir. Ancak "Var Olma" ve "Yokluk" oldukça farklı düşüncelerdir; onlar radikal olarak birbirlerine karşıtlar. Başka deyişle, bir yandan onların benzerliği ve aynılığı arasındaki çelişkiye, diğer yandan, onların radikal karşıtlığına karşıttır.

İki düşüncenin birini düşündüğümüzde, düşüncelerimizin diğerini göz önüne almadığını bulduğumuz için, onların aynı olduğunu söylüyoruz (ya da onların karşıtlıklarının bir kısmına önem verdiğimizde, diğerindeki görünmüş olan biridir). Düşünmeyi elde etme çabamızda tam ve eksiksiz olmak için, "Göz önüne almamaya/Görünmemeye" bakma ihtiyacımız var. Böyle bir edime ad vermek için kullandığımız terim "Oluş" tur.

Yani bir ölçüde güç, "Oluş" için karmaşıktır. İlk yerde, "Oluş" "Yokluk"u göz önüne almadı, ikincisinde, "Yokluk" "Oluş"da görünmedi. Oluşun ilk çeşidini "Varlıktan Kesilme" ve ikincisini, "Varlığa Gelme" olarak adlandırırız. Başka deyişle, oluşun iki farklı çeşidi bulunmaktadır.

Benzeri bir hareket tekrar ve tekrar ortaya çıkmasına rağmen, ileriki adım Hegel'in mantığında en zorudur. Karmaşık bir düşüncede "Oluş", "Yokluk" ve onların bağlantıları hakkındaki düşüncemizle "Oluş"u aynı şekilde tanımladık, bu yüzden "Varlıktan Kesilme" ve "Varlığa" gelmenin her ikisini birlikte aynı zamanda inceleriz. Bu yüzden yeniden "Oluş" için "Yokluk"u, "Yokluk" için "Oluş"u elde ederiz. Kendinde tam olan bir tür dairede başladığımız yeri sonuçlandırırız.- Dönüşteki varlığın dışına gelmiş yokluğun dışında oluşmuş olan varlığın bütünü düşüncesi tek bir düşüncedir. Fakat bu sefer o, saf ve basit "Varlık"ın düşüncesi değildir. O bir kaç arasında var olan birisidir: "Bir Varlık" (çoğu çevirmen, Hegel'in Almanca kullandığı *Dasein* kelimesini "Belirli varlık" olarak kullanır, yakında ortaya çıkacak olmasına rağmen, biz henüz "belirleme" olarak böyle karmaşık bir düşünceye erişmedik).

"Bir Varlık" (ya da *Dasein*) yeni bir hareket için başlangıç noktasıdır. O "belirlenim kazanmıştır ve "Bir Şey" olur. Bir "Sınırı" aşır giden "Belirlenim" in bir değişimini içeren "Değişimin" bir gelişimi tarafından "Bir Şey" "Diğer Şey" e öncülük eder. Sınırlandırılmış bir şey "Sonlu" dur, "Sonlu"daki örtük engel her zaman bir ötesine ya da, bir sonsuzdan başka, sonsuz bir gerileme olarak incelenebilecek "Sonsuz" a gönderimde bulunur ve bu yüzden sonlu tarafından (ve bu yüzden kendisi sonlu) ya da hem sonlu hem de yalnız bir bakış açısının tamamlayıcı parçaları olarak sınırlandırılmış sonsuz tarafından sınırlandırılır. Karmaşık bir bakış açısından ziyade, basit bir birlik olarak tek bakış açısını düşündüğümüz zaman, "Kendinde-Varlık" ın, *Fürsichseyn* 'nin düşüncesine sahip oluruz.

VII. Özsel Spekülasyon

Burada, Hegel'in mantıksal gelişiminin her aşamasını göstermek için yer yoktur. İlk Kitapta, Varlık'ta, düşünce gittikçe, daha ayrık birimleri tanımlar (gerçekten "Birim", ortaya çıkan terimlerden biridir) ve oranlar, nitelikleri nicelik bakımından ölçene kadar daha soyut geçiş ve hareketleri ayırır. Bu noktada her bağıntı eşit değere sahiptir ve ölçümün görelî rolü özsel olanı elde etmeye yönelik düzenlenir: Orada önemli/anlamli olanı basit olandan ayırır. Böylece düşünce daha da karmaşık bir düşünme biçimine –var olanın arkasında özsel olanı araştıran düşünmeye geçer. Tüm bu düşünceler karşılaştırmayı, birbirinden tamamen farklı iki düşüncenin bir bakış açısında kombinasyonunu içerir. Düşünmenin bu biçimine Hegel "Düşünüm (reflection)" der. Düşünüm bir şeyden başlar fakat onu basitçe olduğu gibi (ele) almaz. Daha çok, önemli/anlamli olan özsel olanı belirlediğinde kendisi önemli olmayan –bir "Yokluk"- olarak görülür. Düşünümsel düşüncenin bu rolü, özsel olanı tanımlamak için, kendi ilkelerini kullanarak, hakkında düşünmekte olduğunun dışına çıkar/dışında kalır: Bu ilkeler özdeşlik, farklılık, çelişmezlik ve yeter sebep ilkeleridir.

Mantık Bilimi'nin ikinci kitabı, sonrasında, karşıtlık ilişkisi içerisindeki kavramlara bakar. Her durumda çiftler arasındaki ilişki, bizim dikkatli incelememizle başkalaşır. Özsel olarak yola çıkan, içerdiği anlamı değiştirerek özsel olmayana dönüşür. Fakat bu değişmiş anlamın kendisi sabit kalmayacaktır ve önceki ilişki düşüncenin içinden geçmiş olduğu süreçte değişmiş olsa da geri döner. Sonuçlanan paradoksun yeniden çözümünü özsel olmayandan özsel olanı ayırt etmek için yeni bir terim çifti gerektirir. Böylece, örneğin, "Özdeşlik", "Farklılık" olmaksızın açık olarak düşünülemez ve "Farklılık" "Özdeşlik"e gönderimde bulunmayı gerektirir. Birbirlerinden bağımsız olan özdeşlik ve farklılık arasında basit bir "Fark" vardır. Farklılıkta bir benzerlik (ya da eşitlik) ve benzemezlik (eşitsizlik) bulunmaktadır. Fakat benzerlik ve farklılık basitçe fark değildir; onlar karşıttırlar ve olumlu olandan olumsuz olanı ayıran kapsayıcı bir ilişki olarak "Karşıtlık"ın doğası üzerine düşünmeliyiz. Aynı anda ve aynı bakımdan, hem olumlu hem de olumsuz olan bir şeye sahip olmak

çelişkidir. Böyle bir çelişki tutarlı bir şekilde düşünülemediği için çöker. Başka deyişle, "Çelişki", "zemin" in ya da "yeterli nedenlerin" düşünümsel araştırmasını gerektirir.

Hegel gitgide düşünümün özsel olan ve özsel olmayan arasında ayırt ettiği birçok yolu araştırır: form ve içerik, öz ve var oluş, şey ve özellik, parça ve bütün, içte ve dışta olan, gerçek ve olası, neden ve etki.

Sonunda Hegel, iki terim arasında, ikisinin de bir diğeri üzerinde öncelik/üstünlük iddiasında bulunmadığı bir ilişkiye varır: saf "karşılıklık" düşüncesi. O noktada Öz üzerine olan kitap kapanışa geçer ve Tasarım üzerine olan üçüncü kitap başlar.

VIII. Kavramsal Anlayış

Karşılıklılık, içerisinde birçok farklı ögenin, hiçbiri için öncelik tanımayan bir ilişkide oldukları, kapsamlı bir düşüncedir. O genel bir şeydir.

Tasarım böyle genel veya tümel olanlardan başlamayı ve onlardaki içeriklerini açıklamayı gerektirir. Bu tümeler, betimlenmeleri, anlaşılabilirlik için belirliliği gerektirirler; onların terimleri tanımlanmış olmayı gerektirirler. Bu onları, birisinin tikeli "tümel kanıtlayan" olarak tanımlayabileceği noktaya kadar ayrıntılandırmayı içerir.

Bu yüzden üçüncü kitap genel ve tümel düşüncelerin kendilerini belirledikleri bir yönteme sahiptir: Kavramların kavramsal analizi. Bir tümel, onu kanıtlayan tikelden basitçe ayrılamaz, fakat bu ikisi –tümel ve tikel- yargı, şart kipleri ve çıkarımlar yoluyla, önerme ve yargılarda ilişkilendirilir. Bu yargılar, orta terim bağlantıyı kurduğunda ve ilişkiyi doğruladığında gerekli olarak gösterilir. Gerekliliği oluşturan mantıksal uzlaşım, silolojizmin ve çıkarımın farklı türlerinde ifadesini bulur.

Bu geliş güzel olmaz. Önermiş olduğum gibi, yargı ve çıkarımın her bir çeşidi onun kendi formunda ifade edilmemiş olan bir ilişkiyi ya da bir dolayımı ön-varsayar. Bu, bir sonraki modelin tanımlanmasını ve açıklığa kavuşturulmasını gerektirir.

Tüm bunlarda, evrensel/tümel düşünce kendi işleyişini belirliyor ve tanımlıyor. Fakat o, işini bitirdiği zaman, aynı zamanda düşüncenin kendi öznelüklerinden ayırt edilemeyecek olan nesnelere gönderimde bulunmak için kullanıldığını fark eder. O, kendi eylemlerine bile objektif olarak bakar. Bu yaklaşım nesnel dünyayı bir bütün olarak incelediğinde, tümelleri bir çeşit belirlemeyi ya da anlamayı içerir. Mekanizmdaki gibi, dışsal olarak ilişkili farklı öğelerden oluşturulmuş bir nesne düşünebiliriz⁷. Kimyada olduğu gibi, kendi içinde tamamlanmamış olan, tamamıyla anlaşılabilir olan başka bir şeye referansı içeren, bileşen öğeleri görebiliriz. Ya da, dıştan veya özünden yüklenmiş bir sonla bir birlik içerisinde eklemlenmiş öğeleri düşünebiliriz.

Hegel, bu üçüncü tür nesnellik ya da teleolojiden bahsederken Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nin ikinci bölümündeki analizinden yola çıkar. Orada Kant, bizim düşününsel olarak, dünyadaki kimi nesnelere her birinin bileşenlerinin karşılıklı olarak birbirini nasıl belirlediğini ve bu etkileşimle belirlenen kendilikler olan bütünler olarak anladığımızı ortaya koyar.

Mekanizm, kimya ve teleoloji, düşünme ve düşünülenin anlamı/içeriği arasında bir ayırım varsayar. Fakat sonunda, düşünce bütünüyle kendini-referans-alan olacaksa, kendi etkinliğinde öznel aktivite ve düşünülen nesnenin nasıl bütünleştiğini hesaba katmalıdır. En basit şekliyle, bu "hayatın" düşüncesi, çeşitliliği kapsamlı bir teleolojinin içinde toplayan dinamiktir. Yaşam düşüncesi kendisini belirler, ama iki farklı biçimde: bilgi (öznenin kendisini nesneye açtığı yerde) ve istek (nesnenin özne tarafından ayrıldığı yerde). Bunlardan her biri, tek-tarafli ve tamamlanmamış olduğu için, hem bilginin isteği çiğnemesini hem de isteğin bilgi içinde kaybolmasını içeren bir yöntemde toplanabilirler. Düşünmenin bu türünde, düşünce hem ayırır (ya da bir birliği parçalar) hem de birleştirir (farklı anları birlikte bağlar). Yalnızca o değil, ayırma ve birleştirmenin iki hareketine kapsamlı bir birlik içindeki farklılık olarak değinilir. Bu bütünüyle saf düşünme, tamamen belirlenmiş ya da Mutlak

⁷ Hobbes's psychology is a mechanistic way of understanding thought.

İdea'dır. O hem analitik hem de sentetik bütün düşüncenin doğal örneği ya da metodudur. Daha-sınırlı bakış açıları için iki eylem, basit farklılık içinde parçalara ayrılabilir. Fakat kendi eylemlerini mümkün olan en kapsamlı bir tarzda düşünen bir düşünme, bu ikisini tek bir kapsamlı aktivitenin karşılıklı ve ayrı anları olarak ileri sürer.

Düşünme böyle yapar, ancak, kendi sınırlarının farkında olur. Mantıkta o, zaten içinde olanı dışındakinden, olumsal olanı gerekli olan- dan, sınırlı olanı sınırsızdan ayırmaktadır. O şimdi farkındadır ki kendi iç-dinamiği, özsel olarak zorunludur düşünceye içkindir ve dışsallık ve olumsallıktan başka bir şeyle karakterize edilmiş bir dünyaya sahip olmayı merak eder. Yani, onda kendi sonluluğunu, sonunda, dışsal ve olumsal olanın kendisi olmadığını fark eder. O, "dışsallık" ve "olumsallık" hakkında düşünebilir olmasına rağmen, eylemleri son analizde dışsal ve mümkün değildir.

Fakat düşünce başka bir şey umabilir. Eğer dışsal mümkünlüğün bir alanı var ise, zaten mantıktaki ortaya çıkmış terimler tarafından karakterize edilebilir.

Zaten "Dışsallık" ve "olumsallığa" değinmiş bulunuyoruz ve "sonluluğu", "çeşitliliği", "mekanikliği" ve başka çoğunu da bunlara ekleyebiliriz. *Mantık Bilimi*'nde düşünce, bu düşüncelerin, bir başkasında daha kapsamlı düşüncelerde çözüme ulaştığını keşfetti. Bu yüzden o, dışsal olumsallığın (ya da doğa) kapsamlı ve düşünülebilir olacağını umabilir.

Bu, saf düşüncenin erişebileceği sınırdır. Daha ileri gidebilmek için o, düşünceden bütünüyle vazgeçmeli, onu bırakmalı ve kendisini saf duyarlıkta düşüncenin dışında açmalıdır. Yalnızca, dışsal olumsal dünyanın, hakkında düşünmeye başlayabileceği gibi fark ettiği zaman, düşünümsel şekilde özsel olanı saptar, onu resmin bütününe uygun bir şekilde anlar. Fakat ilk olarak, hiç düşünce içermeyen bir şey olmalıdır. Bu, saf isteme olabilir (tanrının dünyayı yarattığı zamanda, Hıristiyan geleneğin yaptığı tanrı olarak, ya da daha önce hiç yapılmamış bir şeyi yapmayı seçtiğimiz zamanki yaptığımız gibi), ya da radikal olarak bir

empirik görüşü almayı içerebilir ve basit olarak orada bulunanı kabul eder ya da alır. Düşünce, bunu, düşüncenin ötesine geçen girişimi, düşünmenin karakteristiğine başvurarak açıklayamaz. Daha ziyade biz bir metafora başvurmalıyız: düşünce "kendisini bırakır"; kontrole teslim olur.

IX. Sonuç

Genel çerçevede bahsedilen, Hegel'in *Mantık Bilimi'*nde yapmaya uğraştığıdır. O, ilk defa Platon tarafından, bilgide düşüncenin rolü olarak saptanan bulmaca (puzzle) ile uğraşır. Kant'ın göstermiş olduğu gibi, biz duyunun etkilenimlerini basitçe kabul etmeyiz. Ayırır ve karşılaştırırız; biz duyu deneyiminin zengin panoramasını düzenler ve saptanabilir parçalar içinde yapılandırırız. Kant'ın kategorileri, organizasyonun temel ilkelerini saptamak için uğraşmıştır. Fakat Hegel, daha ötesine gider. İlk yerde, saf düşüncenin kavramlarının Kant'ın on ikisinden daha fazla bulunduğunu gösterir. İkinci yerde, organizmanın/düzenin ilkeleri, kavramları birbirlerine bağlayan dinamik süreçleri içerir. Bunlar göz önüne almama, oluş, birleştirme ve belirlemedir. Fakat onun en radikal iddiası, bu kavramların ve kategorilerin basitçe farklı olmamalarıdır. Düşünce dinamiği, sistematik bir tarzda basitten karmaşığa doğru üretir.

Bütün yöntemin analizi, daha önce düşünce tarafından hiç dikkatle incelenmemiş "açık" ve böyle benzer olan temel çıkarımların bütün türlerini özdeşleştirir. O aynı zamanda dünyanın rasyonel olduğu inancının doğruluğunu kanıtlar. Düşünce, dünyanın kendinde-bilinci oluşunun bir parçası olduğu için, gerçek olan düşünce tarafından bütünüyle kavranabilir. Aynı zamanda, düşüncedeki içkin bağlantılar öyle temeldir ki, kaçınılmaz bir şekilde dünyada ifadelerini bulurlar. Bütün dışsallıklar ve olumsuzluklar ortaya çıkabileceği için, doğa ve tarih mantığın kategorileri karşısında tamamen dayanıklı kalmayacaktır. Bir başka deyişle, Hegel'in rasyonel olanın gerçek olduğu, gerçek olanın rasyonel olduğu iddiasını kanıtlayan *Mantık Bilimi'*dir.